

А.В. Янішевська, асп.

Кіровоградський національний технічний університет

Н.В. Ляшенко, викл.

Кіровоградський інститут регіонального управління та економіки

Н.С. Шалімова, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Регіональні особливості гендерного розвитку Кіровоградської області

Досліджено в науковому обґрунтуванні та опрацюванні теоретичних засад соціологічного аналізу гендерної нерівності, у з'ясуванні основних характеристик та тенденцій закріплення гендерної нерівності щодо жінок в економічній, політичній, соціокультурній сферах життєдіяльності регіону.
гендерна політика, гендерна статистика, гендер, гендерна нерівність

Затвердження принципів гендерної демократії розглядається сьогодні світовим співтовариством як необхідна складова демократичних процесів і розвитку громадянського суспільства. У рамках Програми розвитку ООН гендерна демократія визначається як система волевиявлення жінок і чоловіків, рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені та реально забезпечені в політико-правових принципах, діях, будівництві громадських і державних структур.

Міжнародний статус України та можливість інтеграції в Європейське співтовариство багато в чому залежать від характеру і спрямованості побудови гендерної демократії, формування якої вже кілька десятиліть є однією з важливих складових політики європейських держав. Принципи гендерної рівності закріплені в багатьох міжнародних документах, зокрема в Загальній декларації прав людини (1948), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1967), Декларації ООН про викорінювання насильства щодо жінок (1993) і багатьох інших.

Отже, суть наукової проблеми, на аналіз якої спрямоване дослідження, полягає у протиріччі між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності і реальними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій практично у всіх сферах суспільного життя; у протиріччі між процесами демократизації суспільства, що відкривають широкі можливості для самореалізації жінок, для освоєння

© А.В. Янішевська, Н.В. Ляшенко, Н.С. Шалімова, 2011

ними нових соціальних ролей, і реальним загостренням гендерних нерівностей, зниженням соціального статусу жінок в умовах трансформаційних змін українського та інших пострадянських суспільств.

Аналіз соціального статусу жінок у різних сферах життєдіяльності українського суспільства представлений сьогодні багатьма дослідниками. Проблеми гендерної нерівності і різних аспектів становища жінки розглядаються такими авторами, як О. Балакірева, В. Довженко, І. Демченко, Т. Журженко, О. Забужко, О. Іващенко, К. Карпенко, А. Лантух, В. Лапшина, Є. Лібанова, О. Луценко, О. Макарова, І. Мироненко, С. Оксамитна, В. Онікієнко, С. Павличко, О. Піщуліна, М. Рубчак, Л.Смоляр, В. Суковата, В. Фесенко, Ю. Якубова, О. Яременко та інші.

Вагомий внесок у розвиток досліджень гендерної нерівності у пострадянських суспільствах здійснили такі російські соціологи, як С. Айвазова, Л.Бабаєва, О. Балабанова, Г. Беляєва, Г. Брандт, О. Вороніна, І. Горшкова, Т. Гурко, Л. Гусейнова, О.

Здравомислова, В. Ільїн, Т. Клименкова, Т. Ковальова, І. Кон, О. Кочкіна, М. Малишева, С. Поленіна, Н. Пушкарьова, Л. Ржаніцина, Н. Римашевська, Г. Сергеева, А. Синельников, Г. Сілласте, І. Тартаковська, А. Тьомкіна, І. Тюріна, З. Хоткіна, А. Чирікова, Н. Юліна та інші.

Серед зарубіжних авторів, які працюють у руслі соціологічного аналізу гендерних відносин, заслуговують уваги роботи С. Аккер (S. Acker), Е. Гідденса (A. Giddens), Р. Коннела (R. Connell), Р. Кромптон (R. Crompton), Дж. Ріглі (J. Wrigley), С. Уолбі (S. Walby), К. Уоллес (C. Wallace), П. Еботт (P. Abbott), Дж. Еспін-Андерсен (G. Esping-Andersen).

У дослідженні проблем соціального статусу, стратифікації та нерівностей ми спиралися на теоретико-методологічні положення, представлені в роботах П. Бурд'є, М. Вебера, Дж. Голдторпа, Є. Головахи, І. Гофмана, Т. Заславської, В. Ільїна, Р. Кромптон, О. Куценко, С. Макеєва, С. Оксамитної, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Н. Тихонової, Бр. Тьорнера та інших.

Поряд з розмаїтістю та численністю опублікованих праць з гендерної проблематики, зокрема в українському суспільстві, спостерігається відсутність комплексного соціологічного бачення природи цього явища, бракує фундаментальних робіт, у яких був би представлений цілісний соціологічний аналіз різних аспектів статусу жінки в сучасному українському суспільстві. Так, практично не вивчаються суб'єктивні аспекти соціального потенціалу жінок регіону, співвідношення їх соціального потенціалу і статусу, особливості самооцінки жінками свого становища в суспільстві.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та опрацюванні теоретичних засад соціологічного аналізу гендерної нерівності; у з'ясуванні основних характеристик та тенденцій закріплення гендерної нерівності щодо жінок в економічній, політичній, соціокультурній сферах життєдіяльності регіону.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

а) уточнити сутність явища гендерної нерівності й особливості його прояву в Кіровоградській області;

б) здійснити теоретичну інтерпретацію понять гендерної нерівності, соціального статусу і соціального потенціалу як показників прояву гендерної нерівності щодо жінок;

в) для перевірки теоретичних положень здійснити аналіз та інтерпретацію емпіричних даних про статус жінки в економічній, політичній, соціокультурній сферах регіону за об'єктивними та суб'єктивними показниками;

г) проаналізувати основні характеристики суб'єктивних аспектів соціального потенціалу жінок; визначити фактори, що впливають на реалізацію потенціалу жінок у різних сферах суспільства і, як наслідок, на їх соціальний статус.

Об'єкт дослідження – гендерна нерівність у регіоні.

Предмет дослідження – розбіжність між статусними позиціями жінок та чоловіків в економічній, політичній, культурній сферах життєдіяльності суспільства, а також між соціальним потенціалом жінок та їх соціальним статусом як прояв гендерної нерівності.

Поняття «гендер», як відомо, було введено в соціальні науки Енном Оклеєм в 70-х роках ХХ століття. Воно походить від грецького слова «генос», що означає походження, матеріальний носій спадковості. У близькому значенні воно відповідає українському поняттю «рід», «досвід роду». З кінця 80-х років минулого століття дослідницька цікавість спрямовується на виявлення залежності гендерних відносин і гендерних ролей від культурного типу. Зараз під цим терміном розуміють розподіл між економічним, політичним, соціальним, культурним і психологічним. Таким чином, гендерна політика – це утвердження політики, партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей і завдань, методів їх досягнення в діяльності політики

держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань.

Проблема забезпечення паритету щодо жінок і чоловіків в суспільному житті набуває останнім часом все більшого значення. Сьогодні конституційні принципи демократизму відкривають широкі перспективи для утвердження політики рівних можливостей жінок та чоловіків.

Гендерна рівність передбачає однаковий статус для обох статей і означає, що перші і другі мають однакові умови для реалізації своїх громадянських прав та однаковий потенціал для того, щоб зробити свій внесок у національний, політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток, а також рівні права на користування результатами цього розвитку.

Таким чином, гендерна рівність означає рівну оцінку суспільства, схожого та відмінного між чоловіками та жінками і, крім цього, змінність ролей, які вони відіграють.

Піддаючи аналізу гендерні аспекти життєдіяльності суспільства, необхідно зазначити, що серед показників, що ілюструють стан справ у цій сфері, ключове значення мають розподіл доходів, представництво на управлінських і політичних посадах, рівень завантаження при веденні домашнього господарства, досягнутий рівень освіти, рівень захворюваності та тривалість життя.

Можливість чоловікам і жінкам брати участь у прийнятті важливих економічних і політичних рішень визначає наявність чи відсутність реальної гендерної рівності. Соціологи, фахівці з прав людини дійшли висновку, що існуючі закони (і норми поведінки) написані для “чоловіка, білого, від 20 до 40 років”. Ця точка зору є загальноприйнятою в літературі з гендерних досліджень. Якщо відкинути часткові, можна вважати, що це відповідає дійсності [1].

Дискримінація за ознакою статі охоплює багато аспектів життя і залишається широко розповсюдженим явищем у світі, незважаючи на величезний поступ у забезпеченні рівності між статями, якого було досягнуто протягом останніх десятиріч. Витоки та ступінь цієї дискримінації дуже відрізняються залежно від країн та регіону. Але подібність її форм і проявів вражаюча. Гендерно обумовлена нерівність має місце у таких сферах, як доступ та контроль над ресурсами, можливість самореалізації в економічній сфері, у владних структурах та політичному житті [2].

Обговорюючи проблеми гендеру, відзначаємо, що в Україні прийнято низку нормативних документів, які визначають однаковий (рівний) статус чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя в цілому та на державній службі й службі в органах місцевого самоврядування, зокрема. Так, відповідно до ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі, громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби... (ст. 38 Конституції України [3]; ст. 4 Закону України “Про державну службу”) [4]; статтей 4 та 5 Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування” [5]. В 2002 році Україна, проголосивши курс на євроінтеграцію [6], значно активізувала впровадження гендерних стандартів у практичну площину, а в 2004 році Указом Президента України затверджена Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу [7]; 8 вересня 2005 року прийнято Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Хоча в ньому й вписано статтю 16 “Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування” [8], проте ситуація в даному контексті кардинально так і не поліпшилась, оскільки в нашій державі продовжує існувати суттєва невідповідність правової норми – реаліям життя (де-юре і де-факто) [9]. Про що свідчить наступна статистика.

Зокрема, із загальної кількості державних службовців в Україні – 72,8 % становлять жінки, а лише 16,6 % із них перебувають на найвищих посадах державних службовців I-III категорій [10].

Подібна картина спостерігається і в Кіровоградській області, де питома вага чоловіків-керівників – 73,8 %. Серед державних службовців місцевих органів виконавчої влади області першу категорію керівних посад мають тільки чоловіки, другу – 50 % жінки та чоловіки, третю – 17,1 % жінки, четверту – 43 % жінки, а п'яту, шосту категорію має переважна більшість жінок – відповідно 65,4 % та 68,4 % [11].

Таким чином, вище наведені цифри підтверджують, що на державній службі чоловіки обіймають посади, де приймаються управлінські рішення і можна отримати від цього певні вигоди, а жінки працюють там, де сьогодні найбільше проблем та “чорнової” роботи, разом з тим (у порівнянні з чоловіками) вони менше отримують грошового забезпечення і мають привілеїв [12].

Гендерний розрив у рівні доходів в Україні у 2009 році:

- середні доходи жінок становили лише 66,5% середніх доходів чоловіків – відповідно 8 573 грн. проти 12 894 грн. на рік;

- середні доходи жінок від підприємницької діяльності становили лише 34,6% відповідної статті доходів чоловіків;

- середні доходи від самостійної трудової діяльності жінок – відповідно 29,6% чоловічого індикатора.

Статистичні дані економічної активності населення Кіровоградщини за віковими групами та статтю демонструють нерівність чоловіків та жінок регіону в рамках економічних структур та в усіх формах виробничої діяльності і в доступі до ресурсів в таблиці 1, 2.

Таблиця 1 - Економічна активність населення Кіровоградщини за віковими групами, статтю у 2009 році

	Всього		Працездатного віку		Старше працездатного віку	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	236,2	244,1	205,9	230,0	30,3	14,1
у тому числі						
зайняті	217,8	214,9	187,5	200,8	30,3	14,1
безробітні	18,4	29,2	18,4	29,2	-	-
Рівень економічної активності, у відсотках	57,6	67,8	69,6	73,9	26,5	29,1

Отже, економічна нерівність чоловіків і жінок підтримується системою гендерної нерівності на ринку праці. Насамперед це стосується сфери професійної зайнятості, можливостей самореалізуватися різними шляхами. По службі просуваються в більшості чоловіки, перевага при прийомі на роботу надається теж чоловікам, бо вони вважаються стабільнішими працівниками, ніж жінки. Так звана “слабка стать” більше часу приділяє сім’ї, бере декретну відпустку, тому є не вигідною для організацій.

Таблиця 2 - Економічна активність населення Кіровоградщини за статтю

	Жінки			Чоловіки		
	Рівень економічної активності, у %	Рівень зайнятості, у %	Рівень безробіття, у %	Рівень економічної активності, у %	Рівень зайнятості, у %	Рівень безробіття, у %
2005	57,4	53,0	7,7	67,0	60,5	9,8
2006	58,3	54,2	7,1	66,6	60,4	9,4

2007	57,9	53,7	7,3	69,2	63,1	8,9
2008	59,0	54,9	7,0	68,8	62,6	9,1
2009	57,6	53,1	7,8	67,8	59,7	12,0

Статистичні дані свідчать, що жінки та чоловіки мають різні кола обов'язків, беруть участь у різних видах економічної діяльності, обіймають різні посади та мають різний заробіток. Жінки на Кіровоградщині на ринку праці не можуть працювати на рівні з чоловіком, вони мають різні професії, різні можливості просування по службовими сходами, різну заробітну плату. Жінок частіше беруть на роботу як конторських службовців, а також у сферу послуг, рідше запрошують на роботу в такі галузі економіки як транспорт чи промисловість. Навіть у рамках однієї професійної групи жінки завжди обіймають менш престижні посади та заробляють менше. Майже завжди жінки отримують меншу, ніж чоловіки, заробітну плату за виконання аналогічної роботи. (Рис. 1)

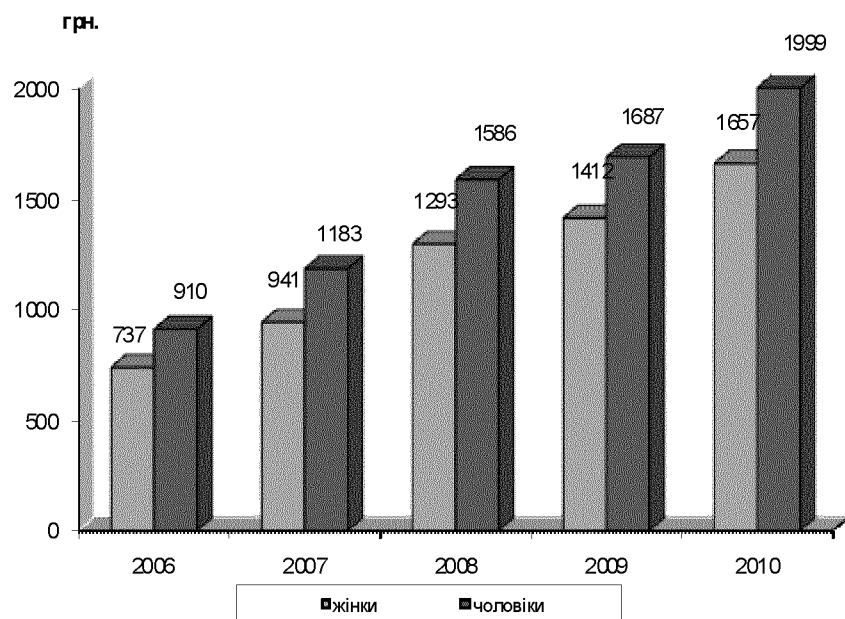

Рисунок 1 – Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників за статтю в Кіровоградській області

Жінки та чоловіки мають неоднаковий доступ до прийняття рішень. В урядових структурах присутність жінок на вищому посадовому рівні є досить рідким явищем навіть у тих міністерствах і відомствах, де жінки традиційно обіймають чимало посад (освіта, культура, соціальний захист), процент їхньої замученості є доволі низьким.

Моніторинг, який систематично проводиться в Центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій показує, що при прийнятті на роботу та звільненні з неї найбільше порушуються права жінок, особливо щодо тих, які перебувають в стані вагітності та у відпустці по догляду за дитиною. 82% опитаних держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування вважають, що проблема гендерної нерівності в органах державного управління існує, однак тільки 40 % готові її змінити, вирішити. Представництво жінок на всіх щаблях державної влади достатнє – так стверджує третина, що говорить про їх низький рівень гендерної свідомості [13].

Враховуючи те, що жінки та чоловіки, зайняті в різних секторах економіки, володіють різними професіями, а також те, що сімейні обов'язки по різному впливають

на ці дві категорії, можна зробити висновок, що на різних рівнях та різних етапах свого трудового життя жінки та чоловіки відчувають різний вплив такого явища як безробіття. (Рис. 2)

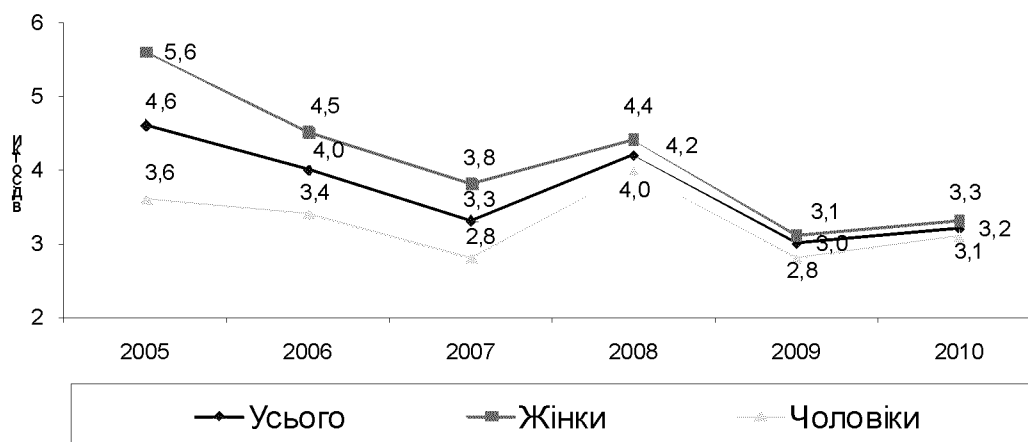

Рисунок 2 – Рівень зареєстрованого безробіття населення за статтю в Кіровоградській області

Таким чином, слід долати гендерну асиметрію в суспільстві, брати все корисне від протилежної статі. Якщо мало жінок, зокрема на посадах державної служби I - III категорій, то це не тому, що жінки в нас не такі, це вина суспільства, відповідних органів, які зневажливо ставляться до утвердження гендерної рівності, яку можна досягти через партнерство між жінками та чоловіками на основі принципів паритетної демократії.

Отже, для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків при призначенні на посади керівних працівників у сфері державної служби потрібно здійснювати пропорційно - збалансоване представництво кандидатів кожної статі з урахуванням складу працюючих у відповідних сферах управління. На деякий перехідний період можна було б ввести квоти при призначенні на керівні посади за ознаками статі, а також практикувати "гендерний баланс" коли, скажімо, начальник – жінка, а її заступник – чоловік, або навпаки.

Підсумовуючи зазначимо, що зменшення гендерних відмінностей є складним, але необхідним і реальним завданням. Гендерна статистика і особливо механізми представлення даних директивним органам і громадянському суспільству є двома важливими факторами, які впливають на можливість вдосконалити політику регіону, переконати населення в перевагах підвищення гендерної рівності.

Список літератури

1. Гендерна демократія стратегія XXI століття. Від Пекіна до Нью-Йорка. 1995-2000 рр. / уклад., пер. з англ. Смоляр Л. – Одеса.: Друк, 2000. – 186 с.
2. Гендер і державна політика / пер. з англ.; Упоряд. П. Ренкін. – К.: Вид – во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 394 с.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - К.: "Право", 1996 – 63 с.
4. "Про державну службу" Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 1993. - № 52. – 490 с.
5. "Про службу в органах місцевого самоврядування" Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – 175 с.
6. Європейський вибір: Послання Президента України до Верховної Ради України. – 2002 рік. – К.: Преса України, 2002. – 96 с.
7. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 р. №278 / 2004 // Вісн. держ. служби України. – 2004. -№ 3.

8. “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Закон України – К.: 2005, № 2866 – ІУ
9. Болотіна Н. Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001, 187 с.
10. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 192с.
11. Обласна Програма з утвердження гендерної рівності на період до 2010 року / Затверджена розпорядженням голови Кіровоградської обласної державної адміністрації від 25 січня 2007 року № 37 р.
12. Воронько О.А. Керівні кадри: державна політика і система управління. Навч. посіб. – К.: УАДУ, 2000, 233 с.
13. Про підвищення кваліфікації держслужбовців у I півріччі 2006 р. // За даними звіту лабораторії менеджменту і моніторингу Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій Кіровоградської облдержадміністрації
14. Кімел М. Гендероване суспільство. – К.: Сфера, 2003, 243 с.
15. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
16. Гендерні аспекти державної служби: Монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; За заг. ред. Б. Кравченка. – К.: Основи, 2002. – 35 с.
17. Державний комітет статистики України - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

А. Янішевська, Н. Ляшенко, Н. Шалимова

Региональные особенности гендерного развития Кировоградской области

Исследованы в научном обосновании и разработке теоретических основ социологического анализа гендерного неравенства, в выяснении основных характеристик и тенденций закрепления гендерного неравенства в отношении женщин в экономической, политической, социокультурной сферах жизнедеятельности региона.

A. Yanishevskaya, N. Lyashenko, N. Shalimova

Features Regionalnye gender development Kirovograd region

Research in the scientific justification and elaboration of theoretical principles of sociological analysis of gender inequality, in defining the main characteristics and trends of consolidation of gender inequality against women in political, economic, social and cultural spheres of the region.

Одержано 19.04.2011